

Földy Krisztina Lilla

Árpád-házi Szent Erzsébet tisztelete Európában

Két éve történt, hogy Shakespeare nyomát keresve az egykori Globe színház közelében egy templomban találkoztam Szent Erzsébettel. A southwarki katedrális egyik kápolnáját ugyanis Assisi Szent Ferenc és az ő tiszteletére szentelték fel. Kítőrni vágyó büszkeségemet alig tudtam elfojtani. A Sárospatakon született szent kápolnájában jártam Londonban!

Hasonló büszkeség indíthatta Golarits Istvánt, amikor svájci falvak templomaiban két héten belül három Árpád-házi Szent Erzsébet alakra bukkant és elhatározta, hogy Szent Erzsébet ábrázolások nyomába ered szerte a világon. Következetes kutatásának eredménye többszáz fényképből álló gyűjtemény lett, amelyből száz fotót az olvasó is megcsodálhat a Tertia Kiadó gondozásában megjelent magyar, német, olasz, angol négynyelvű albumban.

A képekhez Prokopp Mária művészettörténész írt bevezető és kísérő szöveget. Aki ismeri a szerző munkásságát, feltehetően középkori falképeket várva veszi kezébe a könyvet, és meglepődik, amikor különböző művészettörténeti korszakokból származó ábrázolások gyűjteményével találkozik. Miután azonban átlapozta az albumot, örül a változa-

tosságnak, hiszen így módja nyílik eltérő korok stílusainak összevetésére, és azon is elcsodálkozhat, mily kimeríthetetlen a művészi fantázia. Mielőtt azonban alaposabban szemügyre vennénk a képeket, érdemes elolvasni a bevezető tanulmányt. Ebből megismerhetjük Szent Erzsébet életét, tiszteletének elterjedését, és ábrázolásainak rövid elemzése révén kulcsot kapunk az album képeinek megfigjtéséhez. Bár a szövegben halhatatlan alkotók egyetemes jelentőségű műveiről is szó van, a kötet összeállítói elsősorban nem ezeket gyűjtötték össze, hanem templomokban álló, kevésbé ismert művekre hívják fel a figyelmet.

Árpád-házi Szent Erzsébet születéséért két város vetekszik: Pozsony és Sárospatak. A bizonytalanság forrása egy német életrajz, amely Pozsonyt jelölte meg. A sárospataki polgárok évszázadokon át rendíthetetlenül őrizték Szent Erzsébet születésének tradícióját, amelyet a múlt században levéltári kutatások és régészeti feltárások is megerősítettek. Bebizonyosodott, hogy a pataki ispánság királyok majd királynők birtoka volt, erről tanúskodik a Vártemplom mellett 1964-ben feltárt 11. századi köralakú királyi kápolna. A szent királylány 1207-ben szü-

letett, a Bánk bánból jól ismert II. András magyar király és Merániai Gertrúd gyermekeként. A középkori udvarok házassági szokásának megfelelően már négyéves korában eljegyezték a türingiai tartománygróf fiával, hiszen ezzel a házassággal édesapja II. (Hohenstauf) Frigyes német-római császár rokona lett, aki biztos támaszt jelentett a király Bizáncre sóvárgó politikájához. A hagyomány szerint az eljegyzést a ma az Erzsébet-híd pesti hídfője mellett álló belvárosi plébániatemplomban tartották. Ettől kezdve a kis Erzsébet a német szellemi élet egyik központjának számító Wartburg várában nevelkedett; a tartomány fejedelme többek között a neves trubadúrköltőt, Walter von der Volgelveidét is alkalmazta.

Amikor Erzsébet tizennégy éves lett, feleségül vette őt az ifjú gróf. Lajos tehetséges uralkodó volt, jeles mecénás és jótékonyágban készséges társa Erzsébetnek. Három évig Itáliában kellett szolgálnia, ezalatt feleségét bízta meg tartománya kormányzásával. 1226-ban nagy járvány és éhínség pusztított Türingiában. Erzsébet gabonát osztott, kenyeret süttetett, kórházat építtetett, szolgálóival együtt vásznakat szőtt és font a rászorulóknak. Férje rokonait felháborították tettei, a hazatérő gróf azonban mindenben jóváhagyta felesége intézkedéseit. A harmonikus házasság nem tartott sokáig, Lajos 1227-ben a császár hívására keresztes háborúba vonult, útközben megbetegedett, és nem sokkal

azután, hogy Erzsébet életet adott harmadik gyermeküknek, meghalt. Halála hírére Erzsébet gyermekeivel elhagyta Wartburg várát, és nincstelen módján járta a vidéket, majd nagybátyja, Eckbert püspök meghívására Bambergbe ment, ahol II. Frigyes császár megkérte a kezét. Erzsébet visszautasította a császár kérését, és fogadalmat tett, hogy nem megy újra férjhez. A legenda szerint Bambergben, miután végső búcsút vett férje hamvaitól, megvigasztalódott: "Madonna, a Patrona Hungariae Krisztus állandó jelenlétének örömeivel árasztotta el." (15.o.) A keresztes hadjáratból visszatérő lovagok nemcsak férje hamvait hozták el Erzsébetnek, hanem felelősségre vonták sógorait is, akik ígéretet tettek, hogy visszatérhet Wartburgba és szabadon használhatja özvegyi birtokait. Erzsébet azonban gyermekei sorsát elrendezvén Marburgot választotta tartózkodási helyéül, lemondott minden más földi javáról, kórházat építtetett, felöltötte Assisi Szent Ferenc világi rendjének ruháját, és ezt követő rövid életét (1231-ben halt meg) szegények és betegek gondozására szentelte. Haláláról gyóntatója, Konrád atya azonnal értesítette a pápát, aki megbízta Erzsébet szentté avatásának előkészítésével. Az avatásnak ekkor már szigorított rendje volt. Míg a Krisztus utáni első évszázadokban a helyi közösség szentnek kiálthatta ki a példamutató életű keresztényeket, és minden püspöknek volt szentté avatási

joga, 1234-től csak az részesülhetett e címben, akiről szigorú vizsgálat után bebizonyosodott, hogy érdemes a pápa és a hívek bizalmára. Erzsébet avatása tehát minden addiginál körültekintőbb vizsgálat után történt, az eljárás során készült hivatalos iratok életének leghitelesebb forrásai. IX. Gergely pápa 1235 pünkösdjén vette föl Erzsébetet a szentek sorába. A magyar néphagyomány – a középkori misztériumjátékok maradványaként – a pünkösdölőkben őrzi az idegenbe vitt királyné alakját, ezért van Sárospatakon is pünkösdkor az ünnepe. 1236-ban az új szent földi maradványait oltárra emelték a marburgi Szent Ferenc-templomban. A koporsót mezítláb, vezeklőruhában vitte II. Frigyes császár és az érsek. "Miatán az oltárra tették, a császár levette fejről koronáját, és Erzsébet koponyája fölé tette e szavakkal: *Ha nem tudtalak császárnévá koronázni a földön, fogadd tiszteletem jeléül ezt a koronát, aki Isten országában már királynő vagy.*" (16.o.)

Erzsébet a szentek sorából is kiemelkedik, jelzi ezt az oltárra emelésekor megjelent előkelőségek alázata és töretlen népszerűsége az egyszerű emberek, a szerzetesek és az uralkodók körében. Tisztelete már a 13. században egész Európában elterjedt. Prokopp Mária tanulmánya ennek útjait és irányait évszázadokra és országokra bontva vázolja. A Német Lovagrend már szentté avatása előtt hozzákezdett Marburgban Szent

Erzsébet templomának építéséhez, II. Frigyes császár Nürnbergben kórházat alapított tiszteletére. Szent Erzsébetet nemcsak a Német Lovagrend és a ferencesek világi rendje, de később a domonkosok és a ciszterciták is védőszentjükké választották. Ő lett a beginák és a 17. században létrejövő Szent Erzsébet betegápolói rend példaképe, Brugge-ben ma is áll a tiszteletét őrző Szent Erzsébet-beginage. A szerzetesrendek mellett kezdettől fogva nagy tisztelői voltak a királyi rokonok. Esztergomban IV. Béla, Szent Erzsébet öccse pompás bazilikát emeltetett a ferenceseknek, Franciaországban IX. (Szent) Lajos király, Erzsébet fiának nevelője lányát Erzsébetnek nevezte el, III. András magyar király özvegye és lánya Svájc területén segítette kultuszának elterjedését. Hasonló kapcsolatok járultak hozzá tiszteletéhez Csehországban, Lengyelországban, Spanyolországban és a Németalföldön. Egész Itáliára kiterjedő tiszteletét számos remekmű őrzi, megfestette őt Giotto, Bernardo Daddi, Simone Martini, Piero della Francesca és Filippo Lippi. Az albumban ezek közül Simone Martini freskója szerepel, amely az assisi Szent Ferenc-bazilika alsó temploma Szent Erzsébet kápolnájában látható oltárkép középső alakja.

Erzsébet tiszteletére minden századból találunk példákat. Jan van Eyck 15. század elején készült táblaképén három korona díszíti fejét, amely arra utal, hogy

életének mindhárom állapotában – szűzként, asszonyként és özvegyen is – elnyerte a szentség koronáját. A 15. századból való a kassai Szent Erzsébet-dóm híres szárnyasoltára is. Középszeleányében Madonna két oldalán a bibliai és a magyarországi Szent Erzsébet szobra áll, a szárnyakon pedig hat-hat remekművű táblaképen jelennek meg életének epizódjai. A barokk művészet előszere-ttel ábrázolta Szent Erzsébet mennyei megdicsőülését és látomásait, Rubens 1632-ben az Ildefonso-oltáron pompás királynéi és hercegnéi öltözetben láttatja. A közép-európai érett barokk nagy mestere, Maulbertsch két kupolafreskója magyar szentek között, fejedelmi díszben jeleníti meg, az egri Esterházy Károly Főiskola dísztermében éppen rózsát ad egy koldusnak. A romantika újra felfedezte őt, sorra jelentek meg életrajzai Németországban és Magyarországon, alakját olyan jelentős művek idézik, mint Wagner Tannhäuser és Liszt Szent Erzsébet-oratóriuma. A 19. század végén nagy tisztelője, Erzsébet királyné is sokat tett kultuszának megélénküléséért. Ennek nyoma például a Mátyás-templom díszes üvegablakainak egyike, amely Lotz Károly kartonjai alapján tizenkét képen ábrázolja a szent életét; és a Rózsák terén álló neogótikus plébániatemplom, amelyet a marburgi templom másaként tervezett Steindl Imre építész. A 20. században főleg jubileumaihoz kötődően születtek őt ábrázoló alkotások, kiemel-

kednek ezek közül Nagy Sándor késő szecessziós freskói és üvegablakai, közülük az album a pesterzsébeti plébániatemplom egyik üvegablakát mutatja be. Ötven évvel később készült Sárospatak egyik büszkesége, a férjével hazalátogató Szent Erzsébetet ábrázoló Varga Imre-szobor, ezt is megtaláljuk a könyvben. Gyűjtőmunkájának eredményeként Golarits István számos európai nagyváros Szent Erzsébet alakjára hívja fel figyelmünket, Bécsben, Párizsban, Genfben, Firenzében, Genovában és Tallinban is találunk Szent Erzsébet előtt tisztelgő alkotásokat. Prágában például a Hradžin Mária-oszlopának egyik alakja a szegényekről gondoskodó királynő, Padovában pedig a Szent Antal-bazilika egyik szép falképe örzi Erzsébet könyörületességét. Jól teszi tehát az utazó, ha figyelmesen jár ezután itthon és külföldön. Előbb-utóbb biztosan találkozik Szent Erzsébettel, s ha figyelmes, megérzi a belőle áradó szeretet fényét és melegét.

(Árpád-házi Szent Erzsébet; fényképek: Golarits István, szöveg: Dr. Prokopp Mária, Tertia Kiadó, 2003)